

KOMENTARJI, GLOSE, EPIGRAMI

OB ROBU AZIJSKIH TEM. — Zmerom sem občudoval strokovnjake za mednarodne odnose ali poznavalce posameznih območij sveta, ki skušajo svoja opazovanja ali študijske izsledke strniti v sklenjen, notranje povezan, koherenten sistem. Taka dognanja, resnična ali navidezna, znajo vključiti v prostorski in časovni okvir ter s knjigo ali z razpravo prepričati bralca, da je natanko tako, kot pravijo, in nič drugače. Toda čas velikih individualističnih pogledov in sintez je tudi na tem področju minil. Ameriški in sovjetski študijski materiali, za katerimi stoji največ človeških in gmotnih kapacitet, dajejo največkrat silovito podrobne prikaze posameznih območij sveta, medtem ko se njihovi splošni povzetki, kar je razumljivo in po svoje ironično hkrati, navadno nevarno približujejo apologiji politične strategije, ki jo v določenem obdobju uveljavlja njihova država.

To velja še zlasti za Azijo. Toda danes govoriti o »strokovnjakih za Azijo« bi bilo približno isto kakor govoriti o »strokovnjakih za planet Zemljo«. Tega ne pravim le zavoljo banalne resnice, po kateri živi v Aziji več kot pol človeštva, marveč predvsem zato, ker celo v primeru, če pustimo Vietnam ob strani, v njej po svoje odsevajo prav vsa človeška nasprotja, ki imajo količkaj globalne veljave.

Tako pomeni tudi potovanje v Azijo edinstveno človeško izkušnjo. Celó če potuješ tja samo mimogrede, prav površno: denimo, kot časopisni poročevalec, ki v petih mesecih predvri šest držav, pa je ves čas pripet na potrebo po aktualnosti, a ga hkrati vse, na kar naleti, vleče v globino. Omejen je na vse načine: s svojo fizično, psihično in izobrazbeno zmožnostjo ali nezmožnostjo, s silovitimi prostorskimi in čustvenimi dimenzijami, ki so povsem drugačne kakor evropske, z obilico, a ne vtisov, marveč doživetij, ki mu ne puste, tudi če se še tako varuje, ostati na hladnem, analitičnem ali deskriptivnem nivoju. Odpravi se, oborožen s poklicno površnim znanjem, zavarovan z nekaj stereotipi, ki so tu, v Evropi, zelo varni in operacionalno še kar uporabni. Potem se začne čuden proces: košček za koščkom se njegov vnaprej pripravljeni koordinatni sistem kruši in podira. Prostor, ki ga je prej hote ali nehote polnil s pojmi, ki so bili zanj v neposrednem, človeškem smislu sila abstraktni, eksplodira čez vse vnaprej postavljene meje in se napolni s kaosom vrvečih, neulovljivih kontrastov. Morda je res sleherni prehod iz teorije v prakso podoben temu: morda je nenehna vibracija med tema dvema dialektično povezanimi poloma človeškega bivanja, med teoretičnim in praktičnim, najbolj naravno stanje stvari; toda če pustimo te površno filozofske pobliske ob strani, je menda res, da se je ob srečanju z Azijo to zgodilo še vsakomur, kdor se je z njo kdaj srečal. To se je zgodilo Nehruju, Tiboru Mendejju, zgodovinarju Panikkarju, Edwardu Morganu Forsterju, Edgarju Snowu, celo staremu Kiplingu. Navsezadnje bi bilo morda mogoče reči, da se je to primerilo celo dvema tako različnima človeškima faktorjema, kot sta indonezijski predsednik Sukarno in analitični aparat, ki je v službi ameriške vlade...

Vsako si potem iz teh ruševin gradi podobo in akcijsko navodilo, kakor ga pač vodijo znanje, sposobnost, interesi — skratka, vse tisto, v čemer sta subjekt in objekt. Temu se posreči bolj, onemu slabše, ta ocena je bolj, druga manj ustrežna, sleherni pa je ob srečanju z Azijo še vedno tako močno subjektivna,

da akcije, ki potekajo iz njih, dostikrat treskajo zelo daleč mimo cilja. Svet se še ni naučil soočati se z Azijo — in med drugim se tudi v tem smislu še ni naučil soočati se sam s seboj.

* * *

Tako soočanje ni seveda nikoli samo sebi namen. Dogaja se seveda zmerom takrat, kadar se gradi izhodišče za akcijo. Akcija pa je nekaj, česar azijske razmere ne le terjajo, marveč kar vpijejo po njej. V Indiji, na primer, na dolgo in na široko razpravljajo o »prepadu med besedami in dejanji« in tu utegadno mislijo na temeljno vprašanje te države — na tempo gospodarskega razvoja, ki ga sproti požira skoraj enako hitro naraščanje prebivalstva. Vse to se dogaja v dimenzijah, ki oklepajo 480 milijonov ljudi — v letu in pol jih je za eno Jugoslavijo več. Za ponderiranimi statističnimi povprečji se tu skrivajo milijoni človeških dram — ne le tistih, ki se izražajo v lakoti in se na evropskih zemljepisnih širinah zrealijo v karitativnih nabiralnih akcijah, marveč tudi tistih, ki jim sestavljajo vsebino mnoga nenadno vzbujena, a po goli sili razmer vnaprej na smrt obsojena pričakovanja. Indijski planerji se dandanes nemara ukvarjajo s problemi, katerih pomena za prihodnost človeškega rodu verjetno sploh ni mogoče pretirati. Strokovnjaki OZN, Rusi, Američani, specialisti z vseh mogočih področij in z vseh mogočih koncev sveta tu preprosto ne morejo ostati hladni in neprizadeti: toda kar zadeva možnosti za naglejši razvoj v tej državi in pretekle izkušnje, so njihova mnenja tudi v najbolj iskrenih trenutkih deljena. Vendar pa je Mende že pred sedemnajstimi leti pisal o »Indiji pred viharjem« — do današnjega dne viharja vsaj v tistem smislu, kot ga je pričakoval, še ni bilo. Član indijske planske komisije, svetovno znani ekonomist V. K. R. V. Rao mi je skrajno resno govoril o tem, kako se skušajo »izogniti dvema eksplozijama: tisti, za katero se potencial kopiči spodaj, in še neki drugi, ki bi utegnila od zunaj podreti vse naše načrte in hotenja«. Poslušaj in bereš o tem, kako navzlic iskrenim socialističnim projektom narašča polarizacija bogastva in revščine in kako se razponi povečujejo: vidiš statistične podatke, ki o tem neovrgljivo pričajo; in nehote meniš, da bo morala izbruhniti eksplozija, o kakršni je govoril Rao; pri vsem tem pa ne upoštevaš silovite življenjske moči, ki jo navzlic bedi, nenehnemu zaostajanju za razvojnimi cilji in po tvojem osebnem prepričanju neustrezni družbenopolitični strukturi izpričuje ta družba.

To je ena izmed reči, ki jih niti marksistična niti nemarksistična analitska aparatura doslej še ni pojasnila. A takih reči je v Aziji še veliko. Obe aparaturi se namreč vsaj v današnjih razmerah še velikokrat zastavljata ob deskriptivni in potem analitični fazi. Prehod v sintezo je prepuščen politiki, ki je, tako se vsaj zdi, vse prevečkrat tesno prepletena z elementi improvizacije. Kdor bi hotel tod zastaviti znanstveno zasnovano politično akcijo — pa naj bodo njeni nameni kakršnikoli že — bi moral računati na zelo dolga akcijska obdobja, na zelo velika človeška in materialna sredstva, skratka na zelo zahteven angažma. Vse to terja tudi kompleksno analizo okolja, v katerem naj bi akcija potekala — in analize te vrste, vsaj take, ki bi tem zahtevam ustrezala, še ni. Niti »čisti« družbeni znanosti niti »uporabnim« družbenim vedam se še ni posrečilo preiti z analitičnega prijema tudi na totalni sintetični pogled na določen družbeni prostor. Pri tem seveda nimam v mislih kakega dokončnega, vseodrešujočega pogleda, marveč dinamično sintezo, ki bi vsebovala vse poglobitvene elemente družbenoslovne analize, od ekonomskih do filozofskih. »Indija ni indijski pro-

blem.« trdi mnogo resnih indijskih in tujih avtorjev. »Indija je svetovni problem.« Toda če je Indija res svetovni problem, tako kot je to tudi Kitajska in Azija sploh — in to postaja vsak dan bolj jasno — potem je take vrste analiza-sinteza, združena z akcijo, potrebnejša kot kadarkoli doslej.

* * *

Najvidnejši skupni imenovalec vsega azijskega kontinenta — ne upam si kategorično trditi, da je tudi najgloblji, dasi se nagibam k temu mnenju — je stopnja gospodarskega razvoja. Največji del tako imenovanega »nerazvitega« sveta je v Aziji. Nobeno naključje ni, da je Azija dandanes tudi najnevarnejše žarišče vseh mogočih mednarodnih in notranjih napetosti. Kdor bi se lotil zapovrstjo razčlenjevati vse večje azijske konflikte, bi v slehernem prav gotovo odkril elemente gospodarske nerazvitosti ali elemente spopada med razvitim in nerazvitim svetom.

Zelo zanimiv je glede tega indonezijski premier. Na prvi pogled se zdi, da je šlo v dogodkih, ki pretresajo to državo vse od 30. septembra 1965 dalje, za vse drugo prej kot za to. Toda kdor je pozorneje spremljal razvoj indonezijskega gospodarstva od let 1959—60 dalje, je lahko opazil, kako je stopnjujočo se kampanjo konfrontacij navzven (Irian, konfrontacija z Malezijo) sproti spremljalo počasno, a zanesljivo upadanje pri proizvodnji vseh važnejših vrst blaga. Seveda bi bilo težko trditi, da je to edina značilnost sila zapletenega družbenega procesa, ki se je ves ta čas razvijal v docela svojevrstnem indonezijskem prostoru; je pa to vsaj »značilna značilnost«. Tu se je prav drastično, v svoji goloti skoraj neverjetno pokazalo, česa naj revolucionarno, antikolonialno gibanje nikakor ne dela, če želi, da bodo njegove prve zmage rodile sadove tudi pozneje. Nobenega dvoma ne more biti o tem, da je dolgi zgodbi o notranjih in zunanjih konfrontacijah v 115-milijonski državi botrovalo mnogo tujih pritiskov in da je Indonezija v posrednem smislu tudi žrtev ameriško-kitajskega spopada. Toda to je en aspekt vprašanja, medtem ko je drugi delovanje indonezijskega državnega vodstva, saj je po vsem videzu mnogokrat iz svojih nagibov zaostrovalo zunanje konfrontacije tako daleč, da je vojska na primer v letu 1964 požrla osem desetih vseh proračunskih izdatkov, medtem ko je gospodarski razvoj praktično obtičal na slepem tiru. Tudi če bi zanemarili vse druge okoliščine, česar si seveda ni mogoče privoščiti, bi si že spričo tega laže pojasnili, kako so se nakopičeni notranji pritiski sprostili najprej v pone srečenem udaru, v pošastnem antikomunističnem pokolu, ki še daleč ni bil samo antikomunističen — in se pozneje izkristalizirali v vrsti političnih pretresov in navsezadnje v političnem vakuumu pod prvo vlado, ki si je po dolgem času zastavila za prvo nalogo gospodarsko obnovo in razvoj. Prva večja zunanje-politična akcija te vlade pa je bila odprava konfrontacije z Malezijo in napoved o ponovnem vstopu v OZN: to je oboje spet podrejeno prioriteti številka ena, gospodarskemu razvoju. Sedaj sploh še ni mogoče reči, ali bosta to vodstvo in z njim ta usmeritev utrdila, zakaj to je predvsem notranje vprašanje. A naj se izide tako ali drugače, indonezijski dogodki se bodo znašli v analitični obdelavi pri mnogih azijskih političnih gibanjih, ki najdejo karkoli skupnega z Indonezijo. To se že dogaja in ne samo v državah, ki jih pri tem vodijo neposredni zunanje-politični interesi, kakor so na primer Singapur, Malezija in Filipini.

Gre za nekaj več. V novi notranji konfrontaciji, v novi fazi »multipleksne revolucije«, kakor je to svoje dni imenoval Sukarno, se spopadata tako imenovani generaciji iz petinštiridesetega in iz šestinšestdesetega. V sami Indoneziji sta ta dva pojma zelo natanko opredeljena, v vsej Aziji pa ne. Zunaj indonezijskih meja pojmujejo to konfrontacijo kot nekaj globljega, kar je skupno vsem zmagovitim antikolonialnim gibanjem. V teh gibanjih in v državah, kjer so zmagala, prevzemajo krmilo nove generacije ljudi, ki terjajo odgovore in rešitve za nova, svoja vprašanja. Vsa ta vprašanja pa so priklenjena na ves tisti kompleks, ki ga ponavadi imenujemo gospodarski razvoj.

Seveda ne gre le za gospodarski razvoj. Gre za razvoj kot totalno kategorijo, v katero so vključeni gospodarstvo, socialne razmere, prosveta, kultura, znanost, sploh vse družbeno in osebno življenje. Toda gospodarstvo ostaja hrbtenica tega kompleksnega procesa. In glede poti, po katerih naj se razvija gospodarstvo velikih azijskih držav, med njimi zlasti Indije, Pakistana in Indonezije, se alternative po tamkajšnjih pojmovanjih razpenjajo ne med sovjetskim in ameriškim zgledom, pač pa med kitajskim in japonskim. V očeh tistih, ki so »nekje vmes«, ima sleherni teh dveh zgledov nekaj bistvenih prednosti in nekaj bistvenih pomanjkljivosti. Kitajska je privlačna kot simbol radikalnih, naglih in razmeroma preprostih rešitev; ni pa privlačna zaradi totalnega podrejanja sredstev cilju. Japonska je spet privlačna zato, ker se je kot prva azijska država brez posebno krčevitih pretresov in navzlic pomanjkanju temeljnih naravnih virov uvrstila med visoko razvite industrializirane države; ni pa privlačna zato, ker je prvotna akumulacija kapitala tam potekala še v času, ko je bilo to mogoče izpeljati v izrazito kapitalističnih družbenih okvirih, medtem ko so danes take možnosti za nerazvito državo že skoraj povsem zaprte. Tako se seveda glasijo ocene na prvem, najbolj površnem nivoju. Na drugem, malce globljem, stopajo v igro vse zapletene družbene karakteristike vsake države, ki si prizadeva, da bi se razvijala čim hitreje.

Kdor bi hotel vsaj za silo razčleniti skupne poteze gibanj in stališč, ki se porajajo ob teh problemih, bi se moral ustaviti ob sleherni teh držav posebej. Toda za Azijo kot celoto ali vsaj za njen južni in jugovzhodni del je značilno, da teh skupnih potez še ni našla. Verjetno se to ni zgodilo predvsem zaradi dvojega: najprej zaradi osredotočenosti na notranja vprašanja, kar je kajpak razumljivo, potem pa tudi zato, ker so države tega območja tako zapletene vsaka v svoj interesni krog, da kratko in malo težko najdejo skupna izhodišča.

Spričo tega se azijske razprave o razvoju sučejo na tistem ekonomsko tehničnem nivoju, na kakršnega postavljajo te reči tudi širša mednarodna srečanja te vrste, zlasti tista v Organizaciji združenih narodov in v Ekonomski komisiji za Azijo in Daljni vzhod — ECAFE. Toda tudi na tem nivoju je za južno in jugovzhodno Azijo v celoviti podobi odnosov med razvitimi in nerazvitimi malo rožnatih obetov. Povprečni narodni dohodek na prebivalca znaša na območju ECAFE malce nad 100 dolarjev na prebivalca. Pridelek hrane na prebivalca se v obdobju 1958—64 sploh ni povečal. Industrija napreduje malce hitreje. Spremlja jo sorazmerno velik vdor tujega kapitala, zlasti tistega iz zahodnih držav. To samo po sebi ni nesreča; mnogo azijskih držav, med njimi tudi take, ki se trdno oklepajo politične neodvisnosti, ga vabijo in spodbujajo, dokler ostaja v »vnaprej določenih okvirih«. Te okvire je vsaj glede obsega tuje udeležbe razmeroma lahko braniti; tudi politično neodvisnost je razmeroma lahko braniti, saj mora biti država-lastnica tujega kapitala ali že sila nerodna

ali pa v ostrem konfliktu z državo-odjemalko, da nastopi z neposredno povezavo in političnimi pogoji. Pač pa je mnogo težje braniti svojo razvojno strategijo pred dolgoročnimi učinki udeležbe tujega kapitala. Ti delujejo včasih po zelo ovinkastih in še zdaleč ne samo gospodarskih poteh. Zato skuša večina azijskih držav, ki iščejo tujo investicijsko udeležbo, čimbolj diverzificirati njene vire in se tako posredno izogniti enostranskemu vplivu. Toda tudi možnosti za to so precej omejene; socialistične države s Sovjetsko zvezo vred nimajo zadostnih količin kapitala, da bi lahko nastopale kot učinkovita gospodarska protiteža zahodnim državam.

To so v grobem tiste azijske teme, ki bi jim kazalo posvetiti več pozornosti kot zgolj površne informacije.

Dušan Dolinar

VPRAŠANJE OB IZIDU TOPORIŠIČA OSTAJA. K zapisu glase Vprašanje ob izidu Toporišiča me je nagnilo predvsem dejstvo, da je naše šolstvo navzven in navznoter neurejeno. To ve zlasti tisti, ki v takem vzdušju dela. Slovenski učbeniki v srednjih šolah res niso nobena svetla izjema, prej primer revščine. Verjetno tovariš dr. Jože Toporišič ve, da je večina predmetov na tej stopnji brez zadovoljivih učbenikov, morda ve celo to, da na slovenskih šolah v Socialistični republiki Sloveniji prav zaradi tega in kdove s čigavim dovoljenjem uporabljajo učbenike v srbohrvatskem jeziku. Če sem zapisal to, potem sem v prvi vrsti hotel opozoriti na temeljno pomanjkljivost, na preprosto pravno zakonitost, ki naj ureja obseg in delo naših srednjih šol kot temeljnih ustanov naše narodne kulture. In naslovno vprašanje ni bilo namenjeno tovarišu dr. Jožetu Toporišiču, ampak tistim republiškim organom in ustanovam, ki so po svojem statusu odgovorni za tako stanje. Bo pa že res, da pri vrhovnem republiškem organu obstaja referat za šolske učbenike, da je tam ali pa bi vsaj po preprosti človeški pameti moral biti referat za kontrolo nad šolskim delom. Če je članom teh republiških forumov vseeno, katere učbenike uporabljajo slovenski dijaki, da jim je celo vseeno, če morajo slovenski dijaki na ozemlju SRS pri posameznih predmetih vsa štiri leta poslušati predavanje v srbohrvatskem jeziku, nam, ki moramo vse to prenašati, ni vseeno. Primer je samo dokaz o kaotičnem stanju v našem šolstvu.

Čista slaboumnost bi bila, če bi našteval dejstva, vzroke, ki so pripeljali do takega stanja. Ob novem priročniku za slovenski jezik pa je vendarle treba poudariti, da je očiten neuspeh šolske reforme močno zapletel vprašanje učnih načrtov in seveda učbenikov. Tovariš dr. Jože Toporišič kljub vsej svoji dobri volji ne more spričo takih pojavov prav nič, saj je v bistvu tudi sam le žrtev. Menim, da smo upravičeno skeptični, če skušamo ugotoviti, kje so trdna izhodišča za takšno delo v času, ko je naš šolski sistem v oblasti zračnih sil, ko niti vodstva šol niti predavatelji niti za leto naprej ne vedo, kaj in kako bodo delali. Primer: V jeseni 1965 so se v Ljubljani zbrali predstavniki gimnazij, da bi zvedeli, kakšna bo matura junija 1966, zakaj dijakom je to menda treba povedati ob začetku leta. Ker je prevladalo mnenje, da v tistem trenutku ni mogoče odločati o kakršnih koli spremembah, so se razšli s sklepom, da bodo vprašanje pristojni rešili do naslednje mature. Matura 1966 je tu, o tem, kakšna bo matura 1967, pa še nobenega glasu.

Če sem se med razmišljanjem o splošnem neredu v našem šolstvu in o posebnem neredu pri pouku slovenščine ustavil OB izidu Toporišičeve knjige,